

ПОЛІСИМВОЛІЧНІСТЬ НАЗВИ КВІТКИ “ТРОЯНДА” ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ІІ КУМУЛЯТИВНОГО ФОНУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ)

Т.О. Алексахіна

Пропонована стаття присвячена дослідженню полісимволічності назви квітки “троянда” в українській, англійській та французькій мовах. Значна кількість символічних значень назви квітки є суто специфічними, що зумовлено розбіжностями мовних картин світу цих народів. При цьому певні забарвлення можуть реалізуватися у фітоніму однієї мови і бути відсутніми в іншій.

Образно сприймаючи довкілля, людина усвідомлює квіти як носії певних сталих ознак. З часом образ тієї чи іншої квітки набуває символічної конотації (за Н.Д. Аругуновою, “образ стає символом через набуту ним функцію в житті соціуму” [1; 26]). “Для символу є типовим нагромаджувати та організовувати навколо себе новий досвід, перетворюючись у своєрідний конденсатор пам’яті, а потім розгортатися в деяку сюжетну множинність, яка в подальшому комбінується з різними текстовими сюжетами: одиничність отримує риси множинності...” [2; 12]. Усе це дозволяє розуміти символ як явище багатозначне, “зумовлене природою мислення і особливостями повсякденного досвіду людини” [3; 17].

Саме тому ми визначили полісимволічність (термін наш – Т.А.) назв квітів, яка передбачає, що під “їхніми звуковими й графічними оболонками можуть об’єднуватися різні змісти (значення), які співвідносяться між собою за аналогією (метафорично) та суміжністю (метонімічно)” [4; 132].

Квіти сучасної української, англійської та французької мов є носіями символічного змісту, як пересвідчують у цьому словники символів. Для українців, англійців та французів квіти – це не просто рослини, а й виразники народних уподобань, прикрас, обрядових дійств, вірувань, звичаїв і забобонів. Розглядаючи традиції використання квітів у побуті, ритуалах і обрядових діях, можна простежити витоки переосмисленого, образного їх сприймання, а звідси й їхні символізовані назви. Квіти мали забезпечити людині здоров’я, зміцнити добробут сім’ї, посилити плодючість землі й худоби, вберегти господарство від нечистої сили тощо.

Для зіставлення ми відібрали назву тієї квітки в українській, англійській та французькій мовах, яка за довідниками та словниками символів, має кілька символічних значень, серед яких частина є досить оригінальними, суто одномовними, що не мають іншомовних відповідників, а це, відповідно, зумовлено національними мовно-культурними факторами. Отже, такі квіти, на нашу думку, найяскравіше відбивають подібності та відмінності у сприйнятті навколишнього середовища цими трьома етносами.

У процесі порівняння може спостерігатися тотожність, схожість, часткова або повна розбіжність сталих словосполучень та речень (надалі ССР), що активізуються у квітах досліджуваних мов та складають групи певних символічних конотацій.

Так, за даними нашої розвідки, однією з квітів, що має широке коло символічних конотацій, притаманних як самій квітці, так і, власне, її назви, є укр. *троянда* / англ. *rose* / фран. *rose*. Насамперед, привернули увагу своєю обмеженою кількістю ті символічні значення самої квітки та її назви, які виявилися абсолютно тотожними для трьох чи двох досліджуваних мов. За переказами, королева квітів росла в раю без колючок, але здобула їх після гріхопадіння людини на згадку про неї. В жінці троянда символізує радість, молодість, багатство, тоді як її колючки вказують на пихатість, страх, злість. Отже, в цьому випадку фітонім став символом негативних рис людини, а символічна конотація ‘недоліки’ цієї квітки активізується в наступних ССР: (укр. м.) *нема бджоли без жала, а троянди без колючок; на кожній троянді є*

колючки ; любиш троянду – терпи колючки; (англ. м.) *no rose without a thorn* – ‘немає троянди без колючок’; (франц.м.) *il n’y a pas de roses sans épines, nulle rose sans épines, rose ne naît pas sans piquérons* (буквально ‘троянда не народжується без колючок’) – ‘немає троянди без колючок’. Цей факт дозволяє говорити про стабільність основного символічного значення назви квітки, що відбилось у ССР української, англійської та французької мов.

Наступним символічним значенням, що притаманне трьом досліджуваним мовам є ‘стан здоров’я людини’: (укр. м.) *червона, як рожа*; (англ. м.) *as red as a rose* (буквально ‘такий червоний, як троянда’)- ‘червона, як троянда’; *milk and roses* (буквально ‘молоко та троянди’)- ‘кров з молоком’; *have roses in one’s cheeks* (буквально ‘мати троянди на чіхось щоках’) – ‘рум’янець на всі щоки, кров з молоком’; *one’s blood rose in a jet* (буквально ‘чиясь кров’яна троянда в струмі’) – ‘кров кинулася в голову’; *put the roses back in someone’s cheeks* (буквально ‘класти назад троянди на чіхсь щоки’) – ‘повертати рум’янець чіимось щокам’.

В інших випадках спостерігаємо ідентичну ситуацію стосовно двох мов. Бачимо, що для української та англійської мов *троянда* символізує ‘красу взагалі’. Пор.: (укр. м.) *рожа і в терні гожа: рожа і межі кропивою гожа; рожа червона, та й та блідне*; (англ. м.) *the fairest at last is withered rose* (буквально ‘найпрекрасніше – це зів’яла троянда’) – ‘найпрекрасніша з усіх – зів’яла троянда’.

Для носіїв англійської та французької мов *троянда* символізує ‘жіночу вроду’. В одній з легенд повідомляється, що найчарівніша у світі жінка Лакшмі народилась із розквітаючого бутону троянди :пор.:(англ.м.) *rose between two thorns* (буквально ‘троянда між двома колючками’) – ‘вродлива жінка, що сидить між двома чоловіками’; *fair as a rose* – ‘ гарна, прекрасна, як троянда’; *fresh as a rose* (буквально ‘ свіжа, як троянда’) – ‘ прекрасна, чудова, як троянда в маю’; (франц. м.) *rose comme les contest de féé* (буквально ‘ троянда, як у чарівній казці ’) – ‘прекрасна, як у казці’ ; *c’est la plus belle rose de son chapeau* (буквально ‘ це найкраща троянда цієї шляпки ’) – ‘найкраща, найпрекрасніша’ ; *frais comme une rose* (буквально ‘ свіжа, як троянда ’) – ‘гарна, прекрасна як, троянда’. Інші значення, що нами були відмічені, є ‘щастя та благополуччя’ (трояндою прикрашали храми, вистилали шлях, по якому під час урочистостей несли богів, нею уквітчували палати вельмож): пор.: (англ. м.) *path strewn with roses* – ‘шлях, вкритий трояндами’; *a bed of roses* (буквально ‘ліжко з трояндами’), *live in a bed of roses* (буквально ‘жити в ліжку з трояндами’) – ‘розкошувати, жити в розкошах’, ‘жити на широку ногу, як сир у маслі’; *to gather life’s rose* (буквально ‘збирати троянди життя’); *a rose without a thorn* (буквально ‘троянда без колючок’) – ‘надзвичайна удача’; (франц. м.) *chemen semé de roses* – ‘шлях, укритий трояндами, квітами’; *être (couché) sur des (sur un lit de)roses* (буквально ‘бути (лежати) на (на ліжку) трояндах’), *être dans ses roses* (буквально ‘бути в трояндах’) – ‘насолоджуватися усілякими благами життя’; *cueillir la rose* – ‘зривати квіти життя’; *voir tout (toutes choses) couleur de rose* (буквально ‘бачити все (всі речі) в кольорі троянди’) – ‘бачити все в рожевому світлі’; ‘труднощі життя’: (англ. м.) *life is not a bed of roses* (буквально ‘життя – це не ліжко з квітами’) – ‘життя – не ліжко із троянд, як на довгій ниві, всього трапляється: і кукіль і пшениця’, ‘вік і звікувати – не пальцем перекивати’, ‘вік і звікувати – не в гостях побувати, *is not all roses* (буквально ‘не тільки троянди’) – ‘не все так легко; вкритий не тільки трояндами’, *not to be a bed of rose* (буквально ‘бути не тільки в ліжку з трояндами’), *a coal miner’s job is not a bed of roses* (буквально ‘робота на вугільній шахті не ліжко з трояндами’) – ‘не завжди чекають квіти’, ‘не мед’, шлях не буває ‘гладкий’, *crumpled rose – leaf* (буквально ‘зірваний листок троянди’) – ‘невелика, незначна неприємність, що затьмарює радість’, ‘ложка дьогтю в бочці меду’ стоять поруч з французькими ССР: *n’être pas sur un lit de roses* (буквально ‘не бути на ліжку з троянд’) – ‘живеться не солодко’, *tout n’est pas rose pour lui* (буквально ‘ не все йому троянди’) – ‘йому не солодко’, *pli de rose* (буквально ‘ шматочок троянди ’) – ‘ложка дьогтю в бочці меду, недолік’.

Немало було виявлено символічних конотацій, притаманних якійсь одній з досліджуваних мов, і, на нашу думку, вони виявляються найцікавішими. Це дає можливість описати уривки національних картин світу українців, англійців та французів, а також простежити взаємовплив мови і менталітету нації. Так, для української мови це: ‘гармонія краси і праці’: *троянди й виноград*, для англійської мови: ‘призначення чого-небудь’: *a rose by any other name would smell as sweet* (буквально ‘троянда під іншим ім’ям мала б все одно приємний запах’) – ‘йому хоч кіл на голові, а він все своє’; *the sow loves bran better than roses* (буквально ‘свині люблять висівки більш ніж троянди’) – ‘кому що, а куриці просо, у голодній куми хліб на думці’, *lie upon roses when young, if you’ll lie upon thorns when old* (буквально ‘лежи під трояндами поки молодий, якщо ти будеш лежати під колючками, то ти вже старий’) – ‘всьому свій час’; ‘сором’язливість’: *colour rose to one’s cheeks* (буквально ‘колір троянди на чіхось щоках’) – ‘почервоніти, зашарітися’; *blush like a rose* (буквально ‘зашарітися, мов троянда’), – ‘зашарітися, мов троянда’; ‘праця’: *gather ye rose buds while ye may* (буквально ‘збирати бутончики троянди, доки, доти ти взмози’) – ‘не відкладати на завтра те, що можна зробити сьогодні’; ‘певне становище, ситуація’: так, в ССР *under the rose* (буквально ‘під трояндою’), *born under the rose* (буквально ‘народитися під трояндою’) – ‘позашлюбний, народжений поза шлюбом’ реалізується символічна конотація ‘мовчання’ (у стародавньому Римі троянда вважалась символом суворої моралі); *coming up roses* (буквально ‘приїздити з трояндами’) – ‘складатися чудово (про обставини)’. І останнє значення, виявлене нами, засноване на геральдично-символічному забарвленні квітки. Геральдичність її полягає в тому, що фітонім несе певну інформацію про об’єкт навколишньої реальності, а об’єктом цим виступає країна (в нашому випадку Англія), територія існування нації – носія певної культури. *Rose* для Англії є національною емблемою країни: *Land of the rose* (буквально ‘земля троянд’). Як бачимо, її роль полягає в тому, “щоб репрезентувати, заміщати якусь річ, виступаючи її субститутом для свідомості” [5; 76], *Wars of roses* (буквально ‘війна троянд’) – ‘війна Червоної і Білої троянд у XVст.’. За переказами, це розбрат між Йорками та Ланкастерами за право на престол, який тривав понад 30 років, був кровопролитний і відзначався винятковою жорстокістю з обох боків. Згодом в Англії її вмістили в герб: Йорки – білу, Ланкастери – червону, пізніше троянда – знак різних таємничих товариств, ще пізніше була традиційною напівофіційною емблемою Великої Британії.

Щодо до французької мови, то ми відзначили такі індивідуальні символічні конотації: ‘плинність часу’: *il n’est si belle rose qui ne devienne gratte-cul* – ‘найпрекрасніша квітка в’яне, ніщо не є довічним’; ‘розумові здібності’: *bonbon rose* (буквально ‘цукеркова троянда’) – ‘юна, пуста істота’; ‘історія, символи країни’: *un noble a la rose* (буквально ‘нобель троянди’) – ‘нобель’ (золота монета з вибитою на ній трояндою) домів Йорков та Ланкастерів, вона використовувалася у Франції); ‘мрійливість’: *a l’eau de rose* (буквально ‘вода троянди’) – ‘сентиментальний’; ‘таємниця’ (троянда на стелі нагадувала розгорячілим головам про необхідність тримати язика за зубами): *pot aux roses* (буквально ‘горщик з трояндами’) – ‘таємниця, секрет’; *découvrir (trouver) le pot aux roses* (буквально ‘розкрити, знайти горщик з трояндами’) – ‘розкрити таїну’; *flairer le pot aux roses* (буквально ‘нюхати горщик з трояндами’) – ‘відчувати щось не те’; ‘репутація, манера поведінки’: *un noble, s’il n’est pas à la rose, vaut parfois bien peu de chose* (буквально ‘дворянин, якщо немає троянди, має іноді менш гарні речі’) – ‘людина шляхетного поведінки не завжди має шляхетну душу’; *s’en moquer (s’en soucier) comme un chien d’une botte de roses* (буквально ‘насміхатися (турбуватися), як собака про букет троянд’) – ‘піклуватися, як собака про букет троянд’; *c’est la plus belle rose de son chapeau* (буквально ‘найгарніша троянда цієї шляпки’) – ‘це його найбільше достоїнство, перевага’; *ne fleurir pas la rose* (буквально ‘не квітне троянда’) – ‘мати неприємний запах, поганий душок’; *a l’eau de rose* (буквально ‘вода троянди’) – ‘позбавлений смаку’.

Проаналізувавши символічні конотації назви квітки *троянди*, ми виявили спільні символічні значення для трьох досліджуваних мов: ‘недоліки’ та ‘стан здоров’я людини’; для двох мов (укр./англ.): ‘краса взагалі’; (англ./франц.): ‘жіноча врода’, ‘щастя та благополуччя’, ‘труднощі життя’, а також індивідуальні, притаманні лише одній з досліджуваних мов. Так, для української мови: ‘краса й праця’; англійської мови: ‘призначення чого-небудь’, ‘сором’язливість’, ‘певне становище, ситуація’, ‘геральдично-символічне’; французької мови: ‘плинність часу’, ‘розумові здібності’, ‘історія, символи країни’, ‘мрийливість’, ‘таємниця’, ‘репутація, манера поведінки’. Це дає підстави стверджувати про полісимволічність фітоніму. Здатність поєднувати в собі протилежні поняття, тобто комплементарність є органічною рисою будь-якого символу [6;125-142].

Отже, мусимо констатувати, що значна кількість символічних значень назви квітки є суто специфічними і зумовлені розбіжностями мовних картин світу цих народів. Зустрічаються й такі конотації, які представлені двома мовами (укр./англ. та англ./франц.), але їх кількість значно менша, що дає підстави стверджувати про спільноєвропейське підґрунтя античної міфології та християнства. Щодо символічних значень, які притаманні трьом мовам, то їх взагалі лише два, що, на нашу думку, зумовлено подібністю або спільністю традицій, звичаїв, ритуалів всесвітній історією тощо. Тому варто наголосити, що розбіжностей у символічних значеннях досліджуваних мов усе ж таки більше, ніж подібностей. При цьому певні забарвлення можуть реалізуватися у фітоніму однієї мови і бути відсутніми в іншій.

SUMMARY

The article focuses on the research of “polysymbolicity” (polysymbolicist) flower names “rose” in Ukrainian, English and French. A lot of symbolic meanings of flower names are specific, this being caused by the world perception differences reflected in the languages of the peoples. At this some shades of meanings may be realized in the phytonyms of one language but absent in another language.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры.-М.:Прогресс, 1990.- С.5-33.
2. Сімович О.І. Знак, образ, ритуал, символ: проблеми семантики // Знак. Символ. Образ / О.С. Киченко. – Черкаси, 2000. –С. 10-17.
3. Будагов Р.А. Сравнительно-семасиологические исследования (романские языки): - М.: Изд-во Москов. ун-та, 1963. – 302с.
4. Подолян І.Е. Національна специфіка семантики фітонімів: Дис... канд. філол. наук. – К., 2000. – С. 132.
5. Бенвенист Э. Общ. лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
6. Шелестюк Е.В. О лингвистическом исследовании символа // Вопросы языкознания. – 1997.- №4. – С.125-142.

ДОВІДНИКИ

1. АУФС(1969). К.Т. Баранцев Англо-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа.
2. КВУЛМ (1975). А.П. Коваль, В.В. Коптілов Крилаті вислови в українській літературній мові.- К.: Наукова думка.
3. (АРФС)Англо-русский фразеологический словарь: В 2-х кн. / Сост. А.В. Кунин. – М.: Сов. Энциклопедия,1967.
4. Русская философия / Глав.ред. М.А.Маслина. –М.: Республика, 1995.
5. Словник символів культури України / Сост. В.П. Коцура, О.І. Потапенко, М.К. Дмитренко.– К.: Міленіум, 2002.
6. (СФУМ) Словник фразеологізмів української мови / За ред. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003.
7. (ФСУМ) Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / Сост. Г.М. Удовиченко. – К.: Вища школа, 1984.
8. Философская энциклопедия : В 5-ти т. / Главн. ред. Ф.В.Константинов.-М.: Советская Энциклопедия., 1976. -Т.4.
9. (ФРФС) Французско-русский фразеологический словарь / Сост. Я.И. Рецкер. - М.: Сов. Энциклопедия,1963
10. (ФУФС) Французько-український фразеологічний словник / Сост. Г.Ф. Венгренівська, М.А. Венгренівська. – К.: Радянська школа,1987.

11. Словарь символов / Сост. Дж.Тресиддер. – М.: REFL-book,2001.
12. (ФПП) Французькі прислів'я та приказки.– К.:Радянська школа. 1961
13. (АРФС) Англо-русский фразеологический словарь с тематической классификацией / Сост. П.П. Литвинов – М.: Яхонт,2000.
14. (УПП) Українські прислів'я та приказки / За ред. С.Мишанича та М.Пазяка.– К.: Дніпро, 1983.
15. (АПП) Гварджаладзе И.С., Джуаншер И.М. Английские пословицы и поговорки.– М.: Высшая школа, 1971.
16. Словарь американских идиом / Сост. А.Маккей, М.Ботнер. – Спб.: Лань, 1997
17. (DEL) Dictionnaire des expressions et locutions / A.Rey, S.Chantreau. -P.: Les Usuels du Robert, 1984.
18. (DPDF) Le Dictionnaire des proverbes et dictons/ J.Dournon.-P.: Les Usuels du Robert, 1986.
19. (ODEP) The Oxford dictionary of English proverbs / Ed. by W. Smith, J. Wilson. – Oxf.: Calarendon, 1970.

Надійшла до редакції 9 жовтня 2007 р.